

## YAŞ TÜRKİSTAN DERGİSİ'NDE DİL MESELELERİ

Fatma AÇIK\*

### Özet:

*Türkistan Türkçesi, 11. asırdan 20. asrın başlarına kadar tam dokuz yüzyıl boyunca kesintisiz olarak ve Arap harfleriyle kullanılmıştır. Fakat yarım asır içinde Türkistan'da birkaç defa alfabe değiştirilmiş ve yeni edebî diller icat edilmiştir. Alfabenin böyle bir uygulamaya maruz kalmasının sebebi nedir? Alfabe değişimlerinin siyasal ve sosyal hayata ne gibi etkileri olmuştur? sorularının cevabını bulmamız gerekir.*

*Toplumlar niçin benzeşiyor ya da benzeşmiyor? Toplumlar niçin, nasıl değişiyor? gibi sorular bizi "kültür" kavramına; kültür de din, ahlak, hukuk, estetik ve dil gibi değerler bütününe taşımaktadır. Esasında kültür denilen ortak paydanın, temel unsuru dildir. İnsan ve toplum bir dilin imkânları içinde duyar, düşünür, davranır (Tural 1997: 46). O halde bir toplumsal kurum olan dildeki değişiklik toplumun kültür birliğinde ne tür bir değişim oluşturur? Diğer kültür unsurlarındaki ya da toplumsal dizgedeki bir değişiklik dilde ne gibi bir değişim yaratır? soruları bu makalenin amacını oluşturmaktadır.*

*Tarih, uzun zaman başkalarının idaresinde kalmış milletlerin kendilerine mahsus kültürü ve dolayısıyla millî benliklerini kaybettiğinin örnekleriyle doludur. Özellikle Türkistan bu konunun işlenmesi için mükemmel bir laboratuvardır. 1905 Ekim İhtilali'nden sonra bu coğrafyada uygulanan stratejiler, meydana gelen değişmeler her alanda olduğu gibi dilde de etkisini göstermiş ve yeni suni devletlerle dillerin*

\* Yrd. Doç. Dr. Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, Teknikokullar / ANKARA

ortaya çıkması yönünde gelişmiştir. Çarlık misyonerlerinin; her boyun kendi lehçesini canlandırması yönünde telkin ve teşviklerinin, sosyalistler tarafından resmileştirilmesi sonucunda Türkistan Türkleri bugün kendi ana dillerindeki şive farklılıkları sebebiyle birbirleriyle anlaşamaz duruma itilmişlerdir. Bunun sonucunda ortak dil olarak Rusçayı kullanır hale gelmişlerdir. Diğer yandan eğitim, bilim hatta günlük konuşma dili dahi Rusça olmuştur. Buna ek olarak 1926-1940 arasında önce Arap harflerinden Latin harflerine, Latin'den Kiril'e geçilerek, alfabeler ve yazım kurallarında da farklılıklar yaratılmıştır. Bunun topluma yansması iki farklı alanda olmuştur: Bir yandan yeni nesil Arap harfleriyle yüzyıllar boyunca oluşturdukları bilgi ve kültür birikimini okuyup anlayamaz hale gelmiş, diğer yandan ortaya konan yeni imla ve yazım kurallarının karışıklığı, insanları duygu ve düşüncelerini ifade edemez hale getirmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Yaş Türkistan, Dil, Sovyet Politikaları

### **Abstract**

*Turkistan Turkish has been used by Arabic alphabet from 11 to 20th Century for 9 years. However, Turkish has been changed several alphabet and invented new art language in the last century. What is the reason for alphabet changes? What is the impact of alphabet changes on social and political life? We need to find answer to these questions.*

*Why does society seem similar or not? How does society change? The answers to all these questions are culture, religion, ethic, low, esthetic and language. In fact, main component is the language for culture, religion, ethic, low, esthetic and language. Mankind and society feel, think, and behave by means of language. My aim is answer what is the impact of changes in the language on culture identity of society. What is the effect of other cultural component on language?*

*In history, there are so many examples of society, who effected from other culture, lost their cultural identity. Especially, central Asia is a good example for these. After October revolution in 1905, strategies put on people living in this part of the world made big differences on every field as well as language. As a result, artificial countries and languages had appeared. Russian missionaries encouraged ethnical differences. In this way, Turkistan Turks can not communicate in their mother tong because of accent differences. Consequence of this, they started to communicate in Russian. In addition to that, education, science and daily language become Russian.*



### **Giriş:**

Türkistan'da Rus istilasıyla başlatılan nüfusu, dili Ruslaştırma siyaseti iki asır boyunca sistemli biçimde ilerlemiş ve büyük ölçüde başarıya ulaşmıştır. Bu yazıda söz konusu Sovyet stratejilerinin etkili olduğu dönemlerde yayınlanan “**Yaş Türkistan**” dergisindeki makaleler ele alınmıştır. Bilhassa dilin yozlaştırılması ve farklılaştırılması sonucunda ne gibi toplumsal sorunların ortaya çıkabileceğine ilişkin ipuçları üzerinde durulmuştur. Yaş Türkistan dergisindeki bu makaleler; o dönem hakkında bizlere fikir vermesinin yanı sıra, o coğrafyada yaşanan varolan dil sorunlarının kavranması ve çözüm yollarının

belirlenmesi açısından oldukça önemlidir. O zamanki makaleler belli bir atmosferde kaleme alındığından onların anlatmaya çalıştıkları, dikkat çekmek istedikleri konular muhakkak ki, bizim coğrafyamızdan ve özgür bir atmosferden bakıldığında daha anlamlı hâle gelecektir. Türkistan’da, 150 yıldan bu yana yaşanan kültür değişimi ve sosyal değişimle, 1990’dan beri ortaya çıkan gelişmeler gözden geçirildiğinde bugün başta dil olmak üzere çözüm bekleyen yüzlerce sorunla karşı karşıya bulunduğumuzu görürüz. Sovyetlerde yaşanan dil ve alfabe değişimleri konusunda bugüne kadar yapılan pek çok çalışma bilinmektedir<sup>2</sup>.

### **Sovyetlerin Dil Stratejisi:**

Başlangıçta, eritme ve yok etme siyasetlerini gizliden yürüten ve Türkistan’ın iç işlerine fazla karışıyor gibi görünmeden ülkeyi idare eden Ruslar, sadece asayişin temin ettiklerini ve ticari ilişkiler için var olduklarını iddia etmişlerdir. Ancak asıl ilgi alanları olan Türkistan’daki eğitim ve din üzerinde durmuşlardır. İslam dışı yaşantıyı teşvik ederek ve yozlaşmış din adamları sınıfını destekleyerek, onları yenilikçi Türk aydınlarına ve gelişmeye karşı kullanmışlardır. Çarlık döneminde Ortodoksluk adına yürütülen Ruslaştırma hareketini, Sovyetler komünizm adına daha katı bir taassup ve şiddetle yürütmüştür. Ruslaşmaya engel olarak gördükleri din ve kültür temeline dayanan birlik duygusunu yıkmaya gayret etmişlerdir. Bu durumu Özdağ; “*Aynı büyük milletin mensubu oldukları idrakine binlerce yıl önce erişmiş; bunu 1300 yıl önce Orhun Kitabeleri’ne hâkk’etmiş; 900 yıl önce Kaşgarlı Mahmut’un kalemiyle anıt-eser Divân-ı Lugâti’t- Türk’e kaydetmiş; 500 yıl önce Ali Şir Nevâi’nin diliyle şiirleştirmiş Türk boylarının Ruslaşmaya karşı blok halinde tesis edebilecekleri mukavemeti kırmak için, dil birliğini, edebiyat birliğini bozacak şeytanî nitelikte barbar politikalar uygulandı..*” ( Bennigsen- Quelquejay 1997: 20) şeklinde ifade etmiştir.

Çarlık Rusyası döneminde bir ara Kazan Türkoloji Enstitüsü Müdürlüğü de yapan Ortodoks misyoneri İlimskiy’in eğitim ve dil konusundaki düşünceleri, çalışmaları dikkat çekicidir. O, “*..Yabancı milletlerin eğitilmesi ve bunların Rusya’nın ruhuna yakınlştırılması, istikbâl için büyük siyasî önemi olan bir vazifedir... İnanç ve dil bakımından Ruslarla kesin olarak kaynaş-*

<sup>2</sup> Akyol, T., Allworth, E., Arslanoğlu, C., Avcı, Y., Balcı, S., Behar, B.E., Çengel, H.K., Erçilasun, A.B., Eröz, M., Gökdağ, B.A., Hüseyinov, K., Karaörs, M., Kara, M., Kayabalı, İ., Kocaoğlu, T., Kutalmış, M., Naskali, E.G., Şimşir, B.N., Türkmen, F., Tütüncü, M., Özkan, F., Özönder Barutçu, S., Zülfiyar, H., Adamovitz, A., Anderson, B.A., Baskakov, A.N., Babiev, A., Bahadır, A., Berezin, F.M., Bruchis, M., Calvet, L.J., Carlson, C.F., Dowler, W., Heinkele, B.K., Kerimli, L., Kirkwood, J.M., Landau, J.M., Lewis, E.G., Mehmedov, H., Ornestein, J., Pahta, G., Rosemarie, R., Sjoberg, A.F., Singer, M.S., Şeref, H., Turyakulov, N., Weiner, R.E., Wheeler, G., Zemtsow, I. ...

tırılmaları, yabancı milletlerin eğitim sisteminin erişmek istediği son amaç olmalıdır.” (Kayabalı-Arslanoğlu 1978:122) diyerek Türkistan’ı Ruslaştırma siyasetini başlatmıştır. İlminskiy, bu doğrultuda 1876 yılında Rus alfabesinin müslümanların dillerine uygulanmasını önermiştir. Ayrıca ortak bir Türk dili yerine her boy için boy şivesinin ana dil olarak kabul ettirilmesi fikrini de savunmuştur. Onun öğrencilerinden olan ve “Türkistan Vilayetine Gazeti” nin 1887-1917 yılları arasında başyazarlığını yapan N.P. Ostroumov ise, 34 yıl çalışarak Sart dili adında uydurma bir dil oluşturmuş ve özbeöz Türklerden suni bir Sart ulusu yaratma fikrini ortaya atmıştır. Ne yazık ki, İlminskiy’nin dil stratejisine destek veren ve bu konuda çalışan Türkistanlı aydınlar da mevcuttur. Örneğin Kazanlı tarihçi, etnograf ve dilci Abdulkayyum Nasır “Tatar edebî dili”nin, Kazakistanlı yazar Abay Kunanbay da “Kazak edebî dili”nin temelini atmıştır. Azerbaycanlı filozof, yayımcı Hasan Bey Melik-Zerdabi de “Ekinci” adıyla 1875’te çıkardığı gazetede kullandığı dille özünden uzaklaştırıcı yeni bir dil anlayışını ortaya koymuştur. Bu yöndeki çalışmalar Ekim İhtilali’nden sonraki Sosyalist Rusya tarafından da devam ettirilmiştir. 1924 yılında Stalin’in geliştirdiği “Toprakların sınırlarının çizilmesi” ve “Sovyet milletler politikası” dil ve diyalekt farklılıklarına dayalı, Türkistan’ın parçalanması anlamına gelen Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri ve otonom cumhuriyetler kurulmuştur (Shahrani 1993). Bu devletler ile ilgili Roy’un “*Bir Sovyet cumhuriyeti gerçekmiş gibi görünen boş bir çerçevedir.*” (Roy 2000: 10) şeklindeki haklı tespitine, özellikle böyle yapıldığını da ilave etmek lazımdır. Bu durum Yaş Türkistan’da; “*Moskova hükümeti ve bazı Rus alimleri Türkleri her taraftan tamamiyle bölmek ve böylece “inkılabî yol” ile Ruslaştırmak istemektedir. Onun için her Türk boyunu ‘millet’ diye isimlendirmeye çalışmaktadır.*” (Atkeltir 1932: 43-44) şeklinde ifade edilmiştir. Bu projenin milletler politikası ayağı kolaylıkla gerçekleştirilmiştir. Fakat diller konusunda gerekli altyapı ve daha da önemlisi ilmî dayanağının olmamasından dolayı pek çok sorunla karşılaşmıştır. “*Sovyetler ittifakındaki mekteplerde 112 ana dilde ders verilmektedir.*” (Yaş Türkistan 1937: 22-26) ibaresi oldukça iddialıdır. İmla ve gramer kitaplarının olmayışı, diğer fenlerde ders kitaplarının eksikliği ve bu dillerde ders verebilecek hocaların yetersizliği sonucunda, Sovyet coğrafyasında ortak bir dil ihtiyacı doğmuştur. Böylece uygulanan strateji de hedefine ulaşmıştır. 1918 yılında I. Parti Toplantısı; “*Türkçe ile birlikte Rusçanın da devlet dili olarak ilan edilmesi*” (Alimova 2000: 384) kararıyla sonlanmıştır. Bunu takiben “*ana dille birlikte Rusçanın da öğretilmesinin önemli olduğu*” KPSS Programına alınmış ve “*SSCB’de yaşayan tüm halkların uluslararası ilişkilerde kullanacağı dilin Rusça olduğu*” (Alimova 2000: 385) belirtilmiştir. Türkistan’da amaçlanan “*edebî diller üzerinde milletler ortaya çıkarma politikası*”, etnik grupların ve küçük özel toplulukların kolaylıkla eritilmelerini

sağlamıştır. Tüm bunlar medeniyet getirme ve sözde Sovyet halklarının dostluğu ve iş birliği adına yapılmıştır. Uygulamanın sahte yüzünü ve sonuçtaki başarısını L.İ. Brejnev “*Rus tili –SSSR xalklari dostliği va xamkorliği tili. ... Rus tili xozirda eng ilgor va tarakkiy etgan til sifatida xalklarni birlashtiruvchi ikkinchi ona tiliga, millatlarara tilga aylandi.*” (Şoabdurahmanov vd. 1980: 14) diyerek açıkça ortaya koymuştur.

Ekim İhtilali öncesi ve sonrasında Rusya’nın Türkistan üzerine uyguladığı stratejilerin değişmediği, buna karşılık yalnızca uygulamalarda farklılıklar olduğu görülmektedir. Çarlık döneminde Türkistan’da bir yandan cehalet körüklenmiş, eğitim sadece dinî kisveye büründürülmüş; diğer yandan bu coğrafyaya Slav kökenli halklar yerleştirilmiştir. Türkistanlıların kendi dillerinde bir gazete çıkarmalarına uzun süre izin verilmemiştir. Çağdaşlaşmanın kapısı olan Cedit okullarının kurulmasını engelleyemeseler de çeşitli taktiklerle geciktirmeyi başarmışlardır. Misyonerler ve tüccarlar her kabilenin kendi lehçesini işlemlerini telkin etmişlerdir. Bu misyonerler yeni milletlerin, ne kadar suni veya zayıf olurlarsa olsun, farklı dilleri sebebiyle zamanla mahallî bir milliyetçilik fikrine kapılacaklarını da tahmin etmişlerdi. Böylece Türk birliği kırılmış olacak ve küçük topluluklar anlaşabilmek için ortak bir dile, yani Rusçaya; anlaşmazlıklarını çözümleyecek uzlaştırıcı bir güce, yani Sovyetlere muhtaç olacaklarını hesaplamışlar ve ona göre yaptıkları planları yavaş yavaş uygulama sahasına koymuşlardır.

### **Sovyet Stratejileri Karşısında Türkistanlı Aydınlar**

Rusların, Ruslaştırma ve dil siyaseti Türkistanlılar tarafından uzun süre fark edilememiştir. Türkler için hayatın her geçen yıl daha da zorlaştığını gören ve eğitim sahasında bir şeyler yapmak isteyen aydınlar Rus valilerin engelleriyle karşılaşmaya başladıkları anda gerçeklerin bir kısmının farkına varmışlardır. Bu durumu fark eden aydınlar kimlerdi? Ne gibi çalışmalar yapmışlardı? Onlar bu sürece engel olabilirler miydi? gibi soruların cevabı bu makalede Yaş Türkistan Dergisi esas alınarak bulunmaya çalışılmıştır.

Türkistanlı düşünürler bu durumu düzeltmek için “Türk Birliği” fikri çerçevesinde genel bir “millî edebiyat dili” fikrini ortaya atmışlardır. Rusya içinde yaşayan tüm Türk toplulukları bu dili konuşmalıydılar. Bu noktada Gaspıralı’nın çalışmaları önemli bir yer tutmaktadır. O, Türk dillerini yakınlştırıp yegâne bir dil yaratma yolunda çalışmıştır. Eğitim dilinde ortak dile doğru gidişin zaruretini anlatmak için “Tercüman” gazetesinde bir seri yazılar yazmıştır: “Tevhid-i lisan geliyor”; “Millî lisan ve tedrise”, “Lisan ve mesuliyet”, “Can, yani dil meselesi”, “İmla bahsi” gibi yazılarıyla Türklerin eğitim alanında dil birliğine gitmelerinin lüzumunu göstermiştir. O bu hayalini

“Kırım’dan Herat’a, İstanbul’dan Kaşgar’a kadar herkesin anladığı bir dil”<sup>3</sup> (Tursun 1932: 36) ifadesiyle ebedileştirmiştir. Gaspıralı’nın çalışmalarının değerlendirilmesi Özbekistan’da: “Eğer de Rusya terakkiperver Müslümanlarının etkisi altında Tatarlar, Kırgızlar, Sartlar, Başkurtlar, Özbekler ve Türkmenler için umumi bir Türk edebî dil yaratılsa idi, şu ana kadar etnik cihetten dağınık yaşayan bu Türk halklarının her bir parçası yakınlaşıyorlar ve birleşmeleri en az 50 milyonluk bir millet olurlardı. Belki bu akım bir müddet Batı veya Rusya’daki güçler tarafından yavaşlatılır ve zorlaştırılırdı. Fakat sonucu bertaraf edilemezdi- diye beşaret kılmıştı.” (İsmetullaev 1990: 22) şeklinde Kırım’dan çok uzaklarda ve 150 yıl sonra bir kere daha seslendirilmiştir.

Gaspıralı’nın izinde o dönemlerde Azerbaycan’da Hüseyin Cavid ve Hüseyinzade Ali Bey ortak Türkçenin kabulü yolunda çalışırken aksi yönde fikirler beyan eden, yani Sovyet stratejisine uygun davranan aydınlar da olmuştur. Bunlar arasında yer alan Azerbaycanlı Celil Mehmed Kuluzade, Kazakistanlı Abay Kunanbay ve Altın Sarın, Kazanlı Kayyum Nasırı gibi her bir konuşma dilini, ayrı edebî dil hâline getirme gayretindeki Türkistanlıların neden böyle davrandıkları da ayrı bir araştırma konusunu oluşturmaktadır<sup>4</sup>.

### Yaş Türkistan Dergisi

Türkistan’a matbuat 19. asrın yetmişli yıllarında “Türkistan Vilayetinin Gazeti” ile girdi. 47 yılı Çarizm hükümlerinde, 74 yılı ise komünizm altında geçen bu matbuatın güvenilirliğinden bahsetmek mümkün değildir. Baskı altında çıkarılan yayınlarla, muhaceretteki yayınların (Türkiye, Fransa, Almanya, Pakistan, Mısır, ve ABD.’de 1927 ile 1996 yıllarında) birlikte mütalaa edilmesi sonucunda daha sağlıklı bilgilere ulaşılabileceği ortadadır. Türkistan medeniyeti ve edebiyatı tarihinin belirli bir kısmına ait olan bu yayınlar arasında “Yeni Türkistan”, “Yaş Türkistan”, “Millî Türkistan” gibi dergiler önemli bir yer tutmaktadır.

Türk toplulukları arasında iktisadi-siyasi, medeni-maarifi, edebî-ilmî ilişkilerin geçmişteki birlikteliğini, ikili münasebetlerini ve müşterekliklerini

<sup>3</sup> Benzer bir ifade İstanbul’da gerçekleştirilen “Türk Dili Kurultayı”nda TC Maarif Vekili Dr. Reşit Galip Bey tarafından; “İstanbul’da basılan bir gazete Semerkant’ta da okunmalı ve anlaşılmalı” şeklinde söylenmiştir.

<sup>4</sup> Türkiston xududlarida yashovchi müsülmon xalklarını Arab yazuvıdagi bay madaniy- manaviy merosidan xamda bütün merosidan xamda bütün müsülmon dünyasidan ajratish maksadida Arab alifbosini Kiril yaki, xozircha iloji bolmasa, lotin alifbosi bilan almashtirishga intilgan. 1922 yilda Ozarbaycon’da shunga erishilgach, 1926. yilda N. Törakulov “Noviy Vostok” (Moskva) jurnalining 10-11. sonlarida Orta Asiya, xususan, Özbekistonda xam arab Alifbosi örniga, Özbek tiliga moslashtirilgan Lotin alifbosiga ötiş taklifi bilan chikdi. Undan biroz ilgari E. D. Polivanov öz risolasida Arab alifbosi Lotin yazuvi bilan almashtirilishi zarur, degan fikrini ilgari sürgan edi .

ortaya koyan Yaş Türkistan Dergisi, Türkistan'ın bağımsızlık mücadelesini dünyaya duyurmayı amaç edinmiştir. Derginin ikinci ve uzun süreli hedefi ise; Rus emperyalizmi ve baskısı altındaki Türkistan Türklüğünün, millî birlik ve beraberliklerini teşvik etmek, gençlerin millî benliklerini ve kültürel varlıklarını korumaları için gerekli olan fikrî ve manevi yığınağı yapmak ve millî davayı telkin etmektir. Bu hedefi derginin yayın kurulu; "... *Biz Türkistan istiklalcileri elimizin erki ve yurdumuz Türkistan'ın kurtuluşu için mücadele edeceğiz... Türkistanlılara bundan başka yol yok, olamaz, olmasın...*" (Yaş Türkistan 1929:1) sözleriyle ifade etmektedir.

Bu dergide dil ile ilgili yazılar genellikle İsen Tursun'un kaleminden çıkmıştır. Altkeltir, İmzasız, Çağatay mahlaslarıyla kaleme alınmış birer ve Saadet imzasıyla iki makale de yayımlanmıştır. Tursun; Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan'da yapılan dil kurultaylarında ortaya atılan fikirleri, yapılan tartışmalar ve alınan kararları yorumlamış ve Türk aydınlarının ne yapması gerektiği üzerinde durmuştur. Sovyet rejiminin Türkler arasındaki dil ve kültür birliğine mâni olacak icraatlarını yürütenlerin daha ziyade Moskova'da kısa süreli kurslarda yetişen genç Türkologlardan meydana geldiğini belirtmiştir ki (Tursun 1934: 9-14); bunların dilden, kültürden, tarihten haberleri olmadığını Tursun, Kazakistan'dakiler için şöyle izah etmiştir: "Kazak dilini bilen, halkını tanıyan "Alaş"ı işten uzaklaştıran Sovyet hükümeti onların yeri, dil bilmez tercümanlarıyla doldurdu. Onlara Sovyet diltisi gibi isimler de taktı" (Tursun 1935:23-27).

Ruslar bir taraftan iş bilmez insanları başa getirirken diğer taraftan gerçek aydınları da yok etme yoluna gitmiştir. Zaten 20. asrın başlarında yaşanan aydın kıyımındaki gaye, "*Bin yıllık bir maziye ve dile sahip Türk topluluklarını karanlık ve cehalet içerisinde gösterip, kültür ışığına ancak Sovyet devrinde kavuştuklarına inandırmaktı*" (Saray 1993: 98). Bunda da tam anlamıyla başarıya ulaştıkları söylenebilirdi, eğer Yaş Türkistan ve benzeri dergilerde çığlıkları duyulan Tursun gibi aydınlar olmasaydı. O, "Türkistan'da "Dil Siyaseti" başlığı altında bir seri (18 adet) makale yazarak dil ve kültür ilişkisi (51, 55, 57. sayılar), Rusya'nın dil stratejileri (56, 60, 63, 64, 65, 69, 77, 80-81. sayılar), Rusça öğrenme (65, 77. sayılar), millî diller (34, 86. sayılar) Türkistan'da gerek basında gerekse dil kurultayları ve toplantılarında dil üzerine yapılan tartışmalar (36, 56, 80-81. sayılar), alfabe konusuna (7-8, 54, 57, 77. sayılar), yeni kelime ve terimlerin bulunması ve başka dillerden kelime alınırken dikkat edilmesi gereken hususlara (56, 64, 77. sayılar), imla (54, 86, 103. sayılar) ve münferit konulara (27, 30, 59. sayılar) değinerek Türkistan Türkçesinin içinde bulunduğu durumu tüm açıklığıyla ortaya koymuştur. Aşağıda mümkün olduğunca alıntılara da yer verilerek Tursun'un fikirleri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

### **Rusçanın Birinci Dil Hâline Gelmesi:**

Türkistan'da yerlilerin okullarında 1938 yılında Rus dilini zorunlu ders olarak öğretmek konusunda özel kararların alınması ile başlayan yabancı bir dili Türkçe yerine ikame süreci, Rusça ders saatlerinin zaman içinde artırılmasıyla devam etmiştir. Tursun, üniversitelerde başlatılan zorunlu Rusça eğitime bağlı olarak ortaya çıkacak sonuçları “Türkistan'da Dil Siyaseti” adlı makalesinde; “*Bunun neticesinde orta tahsilin de Rusça olması veya hiç olmazsa orta mektepten mezun olan birinin Rusçayı ana dilinden iyi bilmesi gerekir. Bu ders kitaplarının Rusçalaşması demektir.*” (Tursun 1935:13) şeklinde önceden tespit etmiştir.

Makalenin devamında; okullarda on yıldan fazla bir zamandır Rus dili derslerinin verildiğini, bazı ailelerin ise çocuklarını üniversiteye veya memuriyete hazırlamak için ilk okuldan başlayarak tamamiyle Rusça eğitim veren okullara gönderdiklerini öğreniyoruz. “*Bugünkü Sovyet sisteminde Rusça bilmeyen kişi ekmek bulamaz.*” (Tursun 1935:14) şiarının Rusçanın birinci dil hâline gelmesinde etkili olduğu görülmektedir. Ancak başlangıçta eğitim için zorunluluk olan Rusça öğrenme ve konuşma zaman içerisinde hayatın her alanına yayılmıştır. Bu felaketi Tursun “Kızıl Özbekistan” gazetesinin 27.12.1934 sayılı nüshasında yer alan “Rus Dilini Öğrenelim” başlıklı yazıdan alıntılar yaparak şu şekilde açıklamaktadır: “*Eskiden Rusçayı öğrenmek bir ‘prestij’ ve ‘okumuşluk’ iken hâlihazırda Rus dilini öğrenmek her bir Özbek işçisi ve tüm emekçilerin gerekli bir bilim ve tekniğe sahip olmasının anahtarıdır*”. Zaten cumhuriyetlerin bütün merkezî ve bölgesel kurumlarındaki resmî, standart ve özel evraklar ve ticaret, banka, posta gibi hizmetleri Rusça gerçekleştirme zorunluluğu da bu dili öğrenmeyi gerektirmiştir. Gazetede, Sovyet bakış açısından bu durumun açıklaması; “*Dünya mifyasında Marks-Lenin nazariyesini de içine alan en zengin edebiyat Rusçadır. ... Ayrıca dünyanın en güzel edebiyatlarından biri de bu dille oluşturulmuştur.*” (Tursun: 1935: 15) şeklinde veriliyor. Bu iddialar Rusçanın zenginliğinin ispatı olabilir ama bu dili Türkistanlı bir çiftçinin, işçinin niçin öğrenmek mecburiyetinde olduğunu açıklayamaz. Bu mecburiyet, ancak Rusçanın hâkim millet dili olma yolunda attığı adımların ispatı olabilir. İleriki tarihlerde Özbekistanlı yazarlardan Abdullâh Kahhar'ın bir sözü vardır ki, gelinen noktayı göstermesi bakımından oldukça düşündürücüdür! Kahhar; “*Bir toplantı esnasında eğer bir Rus arkadaşın şapkası varsa, bu Rusça konuşulması için yeterlidir.*” sözünü şaka gibi söylenmiştir ama gerçeklik payı da inkâr edilemez.

### **Yeni Yazı Dillerinin Oluşturulması:**

Ruslar bir yandan kendi ana dillerini Türkistan coğrafyasına yerleştirmeye çalışırken diğer yandan da bu coğrafyada konuşulan farklı ağız ve şiveleri



dil hâline getirmeye başlamışlardır. 19. asrın ortalarına kadar Türkistan'ın her tarafında Batı ve Doğu Türkistan'da, Kazak ve Kazan ülkelerinin hepsinde umumi Çağatay dili kullanılıyordu (Togan 1981: 486). Fakat özellikle İlminkiy, Ostromov, Samayloviç gibi Rus Türkologları siyasi talimatlar doğrultusunda Türk ve Müslüman coğrafyasında çeşitli suni diller icat etmişlerdir (Dowler 1995: 517-518). Mesela Türkmen Türkçesi 1921'de, Kırgız Türkçesi ve Özbek Türkçesi 1923'te o cumhuriyetlerin dili olarak kabul edilmiş; Dağıstan Cumhuriyeti'nde ise resmî dil olarak Avar, Dargin, Lak, Lezg, Tabasaran ve Çeçen gibi daha mikro düzeyde parçalanmalar gerçekleştirilmiştir.

Bu diller kabul edilirken özellikle her ülkede konuşulan ağızların en bozuk olanın resmî dil için esas alınmasına dikkat edilmiştir. Mesela Özbek Türkçesi için Taşkent'te konuşulan ağzın temel alınmasında, bu ağzın Kıpçak ve Oğuz Türkçesinden uzak bir model olması rol oynamıştır. Bugün Özbekistan'ın Harezm bölgesinde Türkmen Türkçesine, Fergana vadisinde Kazak Türkçesine yakınlık gösteren Özbek Türkçesi adı altında farklı farklı konuşma biçimleri mevcuttur. Böylece bir yandan bu yeni dillerin gelişimi engellenmiş, diğer yandan da ülke içinde birbirinden farklı şivelerin konuşulmasına neden olunmuştur.

Yeni edebî diller beraberinde pek çok problemi de getirmiştir. Bu durum Moskova'da yayınlanan “**İzvestiya**” gazetesinde; Sovyetler memleketindeki “millî diller”in Sovyet hükûmeti dil ve kültür siyaseti sonucunda, karşı karşıya kalınan sorunlarla ilgili ilginç örneklerle yer verilmesinden de anlaşılabilir. Dillerin bugünkü vaziyetinin feci bir manzara arz etmekte olduğu da kaydedilmiştir. Bu makaleye göre; “*Bu millî dillerin çoğunda ne ilmî bir inceleme neticesinde kati, sağlam esasa dayandırılan imla kaideleri vardır, ne de terimler meselesi sağlam bir esas üzerine oturtulmuştur*” ( \_ 1937: 22-26). İmla ve terim meselesi bu dillerin var olan dahi çözmeleri gereken büyük sorunlardan biri olarak önlerinde durmaktadır.

### **Terim ve Kelimelerin Yabancılaştırılması:**

Rus Türkologların çalışmaları sonucunda ortaya çıkan dillerde, yeni kelime ve terim ihtiyaçları ile birlikte imla sorunları da baş göstermiştir. O dönemin basını meslektaşlarının bu konudaki hatalarını; “*Türkistan'ın Taşkent, Almaata ve Aşkabad gibi merkezlerinde ve büyük şehirlerde çıkarılan Türkçe gazetelerde; Rayon (ilçe) gazetelerindeki siyasi, edebî konulardaki bilgi hatalarının yanında imla hatalarının varlığıyla ilgili sık sık haberler yayınlanmaktadır.*” ( \_ 1938: 50-51) sözleriyle tenkit etmiş, dikkatleri dil ve imla meseleleri üzerine çekmiştir.

İmla ve terim problemlerinin yanı sıra, kelime dağarcığı ile ilgili problemlerle de karşı karşıya olan bu diller için kolay bir çözüm bulunmuştur.

Akibeti malum bu yöntem yeni dillerde onarılamaz tahrifatlar açmıştır. Yaş Türkistan dergisinde bu meseleyle ilgili yaklaşımları göstermek için Türkistanlı dilcilerden Hansever'in "Latinleştirme-Lenin Millî Siyaseti Kuralı" adlı kitabı tetkik edilmiştir. Bu kitabı inceleyen Tursun, Hansever'in; "a) *Yabancı kelimelerin yazılmasında Rusça şekillerinin esas alınması*, b) *Bu kelimelerin Rusça şekliyle yazılabilmesi için yeni harfler alfabeye dâhil edilmelidir.*" (Tursun 1934: 6-14 ) gibi bir dizi, Türk dilinin gramer yapısına aykırı olan önerilere şiddetle karşı çıkmıştır.

Orta Asya Fırka Saflarını Tazeleş Komisyonu'nda da bu konu çeşitli tartışmalar doğurmuştur. Komisyon Başkanı Peters, 5 Ekim'de yaptığı konuşmada; terimlerin, halkın anladığı Özbek Türkçesi şekilleri mi, yoksa münevverler dairesinin anladığı Arapça-Farsça şekilleri mi kalsın? soruna değinmiştir. Peters'in konuşmasını "**Türkmenskaya Iskara**" gazetesi vesilesiyle öğrenen Tursun; konunun Özbek Türkçesi mi olsun, Arapça-Farsça mı kalsından ziyade, Sovyet hükümetinin talep ettiği Rusça terimlere geçme aşamasında Türkistanlıların tepkisini ölçmeye yönelik olduğu, yorumunu getirmiştir. Tursun'a göre; "*Sovyet hükümeti için Özbekçe bahis konusu dahi olamaz. Onlar 'Dialektik' adıyla yürürlüğe koydukları Rusça terimler haricinde bir görüşü kabul etmezler. Bu terimler için Arapça mukabili gibi Özbekçe karşılığını da reddederler. Sovyet hükümeti bir taraftan yabancı diye dilimize yerleşmiş ve herkesin anladığı Arapça, Farsça kelimeleri çıkarmayı talep etmekte, diğer taraftan yazısında Rusça sözleri kullanmak istemeyen ve kullandığı terimlerin Rusça şeklini almayan yazarları milliyetçilikle suçlayıp işten atmaktadır. Sovyet görüşünce bütün beynelmilel terimlerin Rusçada kullanılan şekli alınmalıdır. Çünkü bununla "zahmetkeş halk kitleleri birbirine yaklaştırılacaktır"*" (Tursun 1935: 29). Bunların tamamını gerçekleştirme sorumluluğu ise Türkistan'daki dil heyetlerine bırakılmıştır. Onların bir kısmı da bu görevi yerine getirmek için canla başla çalışmışlardır.

Bu duruma haklı olarak çeşitli itirazlar olmuştur. Bu itirazlardan birini Özbekistanlı dilcilerden Fıtrat dile getirmiştir. Fıtrat, yabancı kelimelerin yazımı ve yeni kelime türetme konusunda; "*Dilimize giren yabancı kelimeler Türkçe harflerle yazılsın. Arapça veya başka dillerden alınan kelimeler Türkçenin kurallarına uydurulsun, yeni kelimeler türetilsin.*" (Kurbanova 1996: 22) gibi sonradan Ruslar tarafından reddedilecek, hatta cezalandırılmasına sebep olacak önerilerde bulunmuştur. Nihayetinde tüm Türkistan'da olduğu gibi 1934 yılında Özbekistan'da gerçekleştirilen dil kurultayında Özbek Türkçesini; Arapça, Farsça gibi yabancı kelimelerden kurtarmak ve "beynelmielel" söz ve terimlerle zenginleştirmek kararı çıkmıştır. Ayrıca beynelmielel terimlerin yazılışı, söylenişi için Rusça'daki şekillerinin kabul edilmesi kararlaştırılmıştır.

İmla meselesinde de Türkçenin öz karakterinden ziyade Rusça şeklini almakla Rusluk ruhunun korunması düşünülmüştür. Sovyet hükümeti Özbekistan’da bu Ruslaştırılan imla ve terimler meselesini hallettikten sonra, basın, yayın organlarının ve yüksek okullardaki ders kitaplarının dili konusuna eğilmiştir. İlk aşamada 35 bin kelimelik Özbek Türkçesinin Ruslaştırılmış yeni imla kılavuzu yayımlanmıştır. Ellili yılların sonuna gelindiğinde 12 binden fazla coğrafi isim ve objenin Özbek Türkçesi sözlüklerden çıkarılmış, yerlerini Rusça sözcüklere bırakmıştır (Alimova 2000: 96). Ayrıca memurlar, çeşitli meslek grupları, öğrenciler, hatta gazete, kitap okuyucularına mahsus olmak üzere çeşitli cinsten sözlükler hazırlanıp yayımlanmıştır (Tursun 1936: 18-22). Benzeri uygulamalar diğer Türk Cumhuriyetleri ve topluluklarında da gerçekleştirilmiştir<sup>5</sup>.

### **Alfabe Değişiklikleri:**

İlminskiy, hem Tatar Müslüman Arap alfabesine karşı kalkan olmak üzere hem de egemenlikleri altına almaya çalıştıkları halkları Ruslaştırma amacıyla Çarlık Rusyası’ndaki halkların tümünde Kiril alfabesine geçişi önermiştir. Bu yolla Türkistan’ı İslam dünyasından da ayrı düşürmeyi amaçlamıştır (Kerimli 2002: 279). İlminskiy’nin bu fikri, o dönemin siyasi otoriteleri tarafından kabul görmüştür. Tatar dilinin gramerini Kiril alfabesinde Tatarlara öğretmeye başlayan İlminskiy, 1864 yılından itibaren Kazan’da okullar açarak, onların dilinde ama Kiril harfleriyle dersler vermeye başlamıştır (Dowler 1995: 519). 1862’de Hristiyanlaşmış Kreşen Tatarları, 1871’de Çuvaş Türkleri Kiril alfabesini kullanmaya başlamış, onları Yakut Türkleri takip etmiştir (Kocaoğlu 1988: 329-334). Fakat Çarlık rejiminin uygulamaları, misyonerlerin Türk dilli ahali arasındaki faaliyeti, bazı Türk dilli halklara Kirilin zorla kabul ettirilmesi, Rusya’da yaşayan Türkler arasında Rusluğa karşı bir nefret uyandırmıştır. İşte bu yüzden Ruslar taktik değiştirmiş ve Kiril yerine Latin alfabesine geçilmesi gerektiği dile getirilmeye başlanmıştır. Türkistanlı aydınlar uygulanan oyunu kavrayamamışlar ve Rusların gizli emellerine bir anlamda hizmet etmişlerdir. Azerbaycanlı dilcilerden Halimcan Şeref’e göre de alfabe değiştirme konusu bizzat Rusya’nın isteği doğrultusunda gündeme gelmiştir. O,

<sup>5</sup> Yaş Türkistan’ın 56. sayısında “İstilah meselesi”nde benzer uygulamaların Kazakistan’da da yapıldığı şu şekilde gösterilmektedir. İstilahlar; a) Bugünkü Kazak dilinde cari istilahları yeniden inceleyip, sınıfsal açıdan yabancı olanları derhâl atmak b) Yeni istilahlar oluşturmak için kesin talimat hazırlamak. Yeni istilahları hazırlarken kaynak olarak Kazak dilinden başka enternasyonal istilahların mecburi olarak Sovyet halkları dil zenginliğinden yararlanılması yani Rusçadan alınmasını açıkça belirtmek lazımdır”. Bu konuda Gulamuddin Pahta’da “Türkistan Türkleri’nin Tarihinde Değişen İmla-Yazıları ve Buna Tesir Eden Esas Gerçekler” adlı makalesinde (Türk Kültürü, Sayı 302) benzer fikirler ileri sürmektedir.

Azerbaycan'da Mirza Fetali Ahunzade, Doğu Rusya'da Ramayev kardeşler ve A. Mustafa, Kırgız ve Kazakistan'da J. A. Altınсарın, Başkurtlar arasında ise M. Kulayev'in bu işle görevlendirildiğini iddia etmektedir (Kerimli 2002: 273-288). Latin alfabesinden Kiril'e geçişte uygulanan taktikler incelendiğinde bu iddiadaki haklılık payı görülebilir. Arap alfabesi aleyhinde ortaya atılan iddialar 1930'ların sonlarında Latin alfabesi için söylenmeye başlanmıştır. Mesela Latin alfabesi "Yukarı Tabakaların Dili" olarak suçlanmış, Kiril alfabesini öven yazılar basında sık sık yer almış (Tursun 1934: 6-9) ve 1940'larda Latin alfabesi, Kiril alfabesi ile değiştirilmiştir.

Alfabe tartışmalarının başlangıcında Arap alfabesi reforma (1922'de birkaç harf atılmış ve ünlüler için yeni harfler bulunmuştur) tabi tutulmuştur<sup>6</sup>. Ancak bu değişiklikler yeterli görülmemiş ve dil kurultayları ile toplantılarda sık sık gündeme getirilmiştir. 6 Mayıs'ta Almaata'da yapılan "Yeni Alfabe Komitesi"nin 6. toplantısında, Latin alfabesinin kabulüne en fazla Kazaklar ve Tatarlar itiraz etmişlerdir. Azerbaycanlı dilci Ağamalı oğlu gibi bazı dilciler de Latin harflerini şiddetle savunmuştur. Türkiye'nin de Latin alfabesine geçmesi sebebiyle sonunda Latinciler galip gelmişlerdir (Atkeltir 1930: 43-44). Fakat Türk boyları arasında farklı Latin harfleri kabul edilmesinden dolayı Türkistanlı dilciler istedikleri amaca ulaşamamışlardır. Bu farklılıklar sebebiyle her şey karmaşık bir hâl alıp, hiçbir şey anlaşılabilir hâle gelince dilciler, 1930'da bir araya gelerek bütün Türkler için "ortak bir alfabe" kabulü hakkında bir bildiri yayınlamışlardır. Ortak alfabe "hem şekil hem de mefhumca sosyalist kültürün yegâne dili (yani Rusça) olmasına" (Tursun 1936: 18-22) engel olacağı için 1937-1940 yılları arasında Kiril kökenli ve her biri diğerinden farklı alfabelerin kabul edilmesi sağlanmıştır.

Rus dilcileri tarafından ilki 1934 ve ikincisi de 1938'de uygulanan tamamen politik sebeplerle yanlış ve eksik alfabeler oluşturulmuştur. 1920'lerde Özbek dilcisi Fıtrat, Özbek Türkçesi yazı dili ve standart konuşma dilinde genel Türkçenin 9 ünlüsü; yani "a, açık e, kapalı e, ı, i, o, ö, u, ü" fonemlerinin var olduğunu ısrarla belirtmesine karşın yeni Latin harflerine geçişte ünlü harflerin bazıları gereksiz görülmüştür<sup>7</sup>. Yeni bir projeyle bu harflerden Türkçe uyum için en gerekli olan "ö, ü, ı" ünlüleri (Rusçada olmayan) alfabeden çıkarılıp atılmıştır (Çağatay 1934: 18).

"Özbekistan Til-Termin Komitesi" üyelerinden Kayyum Ramazan tarafından Özbek Türkçesindeki ünlü harflerin sayısını dokuzdan beşe düşürül-

<sup>6</sup> Abdurrauf Fıtrat'ın 1926'da Taşkent'te yayınlanan "Sarf" (Şekil Bilgisi) adlı kitabında Özbek Türkçesinin grameri ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

<sup>7</sup> 1980'lerden itibaren yayınlanan Özbek Edebi Dil gramer kitapları ve telaffuz sözlüklerinde de Özbek Türkçesinde yazı dili ve standart konuşma dilinde genel Türkçe'nin 9 ünlüsü, yani "a, açık e, kapalı e, ı, i, o, ö, u, ü" fonemlerinin var olduğu belirtilmiştir.

mesi hakkında hazırlanan projenin kabul edildiğine dair 14.10.1933 tarihine ait “**Kızıl Özbekistan**” gazetesinde bir haber yayımlanmıştır. Aynı gazetenin 15 Ekim tarihli sayısında Elbek imzasıyla yayınlanan “Alfabemizi İhçemleş İçin” (*Alfabemizi Kullanışlı Hâle Getirmek İçin*) başlıklı yazısı da bu konuyla ilgilidir. Elbek yazısında; “*Esasında Özbekçe için dokuz değil 17 işaret lazımdır. Fakat bugün kullanılan 9 ünlünün 5’e indirilmesi de hiçbir şeyi de-ğiştirmez. Aksine çok da faydalı olur. Böylece hem eğitimde kolaylık sağlanır, hem de yazıda karışıklıklar önlenecek; yer bakımından ve dilin zenginleşmesi açısından da fayda sağlanacak ki, bu durum dilin zenginleşmesini de hızlandıracaktır.*” açıklamalarında bulunmaktadır (Çağatay 1934: 20).

Elbek’in önerileri bununla bitmemiştir. O, ünlü harflerle ilgili önerilerinin yanı sıra ünsüz harflerle ilgili birtakım öneriler de bulunmuştur. Ona göre noktalı ve (ç) gibi kuyruklu harflerin de çıkarılması gerekmektedir. Ayrıca, Özbekçede iki ünlü fonem için harf olmadığı halde (u) “ts”, ünlü değil hece olan “e, я, Ю ë” işaretleri, inceltme (b) ve kesme işareti için (ɔ) şekillerinin alınmasına karar verilmiştir.

Yaş Türkistan dergisi buraya kadar ifade edildiği gibi bir taraftan Rusların dil siyasetini bütün yönleriyle ortaya çıkarmış, diğer yandan da yer isimlerinin değiştirilmesi konusuna vurgu yaparak Türkistan’ın Ruslaştırılmasına karşı çıkmıştır. Her şeye rağmen Ruslar, 1936 yılından itibaren yer isimlerini değiştirmişlerdir. Mesela Akmola şehrini “Tselinograd”, Ak Mescit’i “Pervoskiy”, Yeni Mergilan’ı “Skobelev”, Çimkent’i “Çerniyev”, Gence’yi “Kirovabad” (Baltabay 1936:20-21) olarak değiştirmiştir. Bu siyaset yer isimleriyle sınırlı kalmamış, şahıs isimlerine varıncaya kadar geniş bir alana yayılmıştır.

Yaş Türkistan dil konusu üzerindeki hassasiyetlerini Türkçe üzerinde çalışan Türkologları takip ederek, onlarla ilgili haberleri dergi sayfalarına taşıyarak da göstermiştir. Alman Türkolog Bang’ın vefatını “*Bu yılın 8 Ekim’inde sabah saat 10’da büyük Türkolog Prof. Bang ebediyete göçmüştür. 40 yıldan beri Türk dili ile ilgili çalışmalar yapan Bang’ın vefatı tüm Türkler için üzüntü verici olmuştur. O, Ruslar gibi dili siyasete alet etmemiş, Türk dilini, diğer diller gibi ilmî esasta incelenmesini sağlamıştır*” ( \_ 1934: 29-34) şeklinde okuyucularına duyurmuşlardır. Ayrıca İstanbul’da yapılan dil kurultayı ve sonuçlarını sayfalarına taşımışlardır. Bu arada Türkiye’de yayımlanan “Atsız Mecmua”nın “... *Şark Türk lehçesiyle çıkarılan derginin saf bir Özbekçe değil, Türkistan şehirlerinin Acem tesiriyle bozulmuş şeklidir.*” tarzındaki eleştirilerine cevap verme ihtiyacını duymuşlardır. “Bizim dilimiz aslında Çağataycadır.” diyerek; “Garp Türkçesindeki şarka doğru atılan adımları görüp, Şark Türklerinin de ona doğru bir adım atmalarının” normal karşılanması gerektiğini ileri sürmüşlerdir (Tursun 1932: 17-20).

### Sonuç:

Ruslar, 1865'te Türkistan'ı istila ettikten sonra ilk iş olarak Semarkant ile Hazar Deniz'i arasında bir demir yolu kurmuş, böylece hâkimiyetleri için en büyük engellerden biri olan çölü mağlup etmişlerdir. İkinci engel olan Türk ve Müslüman kimliğini yok edebilmek için kültür emperyalizmine girişmişlerdir. Kazan Üniversitesi Doğu Dilleri Fakültesi'nin ve bu fakültede görevli İlminskiy ile Mirza Kazım Bey'in Türkçenin başına gelenlerde önemli bir rolü vardır. Ayrıca Rus General Kaufman'ın ve Samoyloviç'in faaliyetleri de göz ardı edilemez. Çarlık döneminde 250'yi geçmeyen Rus okullarının karşısında millî ruh, millî duygu ve millî dilde ders veren Cedit okulları vardır. Fakat Sovyet hükûmeti döneminde Rus okullarının karşısında Türkistanlıların hiçbir şansı kalmamıştır. Cedit okullarının tamamı Sovyetleştirilmiştir (Tursun 1935: 17). Bu okullarda Rusluk ruhu telkin edilmiş, ana dil ikinci plana atılmıştır.

Sovyetlerin dil siyasetini ortaya koymak için 1929-1939 yılları arasında yayımlanan Yaş Türkistan dergisinde konuyla ilgili yayımlanan tüm makaleler incelenmiş, orada münferiden tartışılan konular bir bütünlük içerisinde ele alınmıştır. Dergideki yazılardan Türkistan'da Sovyet dil politikaları tespit edilerek sonuçları üzerinde durulmuştur. Türkistan'ın geleneksel sosyo-kültürel sistemine Sovyet Rusya'nın değer hükümlerinin yerleştirilmesi amacıyla;

a) Türkistan parçalanmış, yani yeni milletler ve devletler oluşturulmuştur.

b) Türkistan'ın, diğer Müslümanlardan ve Arapça, Farsça konuşan ülkelerden alfabeleri değiştirilerek ve din kavramından uzaklaştırarak ayrılması başarılmıştır.

c) Tarihî geçmişinden tecrit ederek ve ortak dilden uzaklaştırarak Türk birliği ortadan kaldırılmıştır.

ç) Türkistan'daki Türk lehçeleri arasındaki ortaklık yok edilmeye çalışılmıştır.

d) Türkçe, siyasi otoritenin istekleri doğrultusunda farklı alfabelerle yazılmaya başlanmıştır.

e) Birden fazla alfabe değişimi, millî kültür mirasından yeni nesillerin yararlanabilmesinde çok boyutlu kültür buhranı yaratılmıştır.

f) Zorlama harfler ciddi imla ve telaffuz bozukluklarına sebep olmuştur.

g) Türkistan Türkçesi söz dizimi ve sözlüğüne yapay müdahalelerle biri diğerine yabancı kabile dilleri hâline getirilmiştir.

ğ) Rusça “ikinci millî dil hâline gelmiş hatta bazı bölgelerde Türkçenin yerini almıştır. Bu insanlar millî dillerini kaybettikleri ölçüde “milliyetlerini” de yitirmişlerdir.

h) Devlet tarafından sürekli dışlanmasına rağmen yerli diller iki dillilik ortamında hayatını devam ettirmiştir.

### Kaynakça

1. A.Bennigsen-Lemercier C.Quelquejay (1997), *Step’de Ezan Sesleri*, (Çev. Nezh Uzel), İstanbul: İrfan Yayınları.
2. D. A. Alimova, D.A. (2000), *Müstabid Tüzümning Özbekiston Milliy Boyliklarini Talash Siyaseti. Tarix Shaxidligi va Saboklari (1865-1990 yillar)*, Taşkent: Shark Neshriyat.
3. Dowler, Wayne (October 1995), “The Politics of Language in Non-Russian Elementary Schools in the Eastern Empire, 1865-1914”, *The Russian Review*, 54. Cilt, Sayı 4.
4. İsmetullaev, Hayrulla (Agustos 1990), “Gaspıralı İsmailbey ve Türkistan”, *Özbek Tili ve Edebiyatı*.
5. Kayabalı, İ.- Arslanoğlu, C. (1978), *Ortaasya Türklüğünün Tarihi ve Bugünkü Durumu*, Ankara: Kömen Yayınları.
6. Kerimli, Latif (Güz 2002), “Azerbaycan’da Dil Siyaseti: Alfabe ve İmla Meseleleri Tarihinden” *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı14.
7. Kurbanova, M. (1996), *Fitrat-Tilşinas*, Taşkent: Taşkent Üniversitesi Neşriyatı.
8. Saray, Mehmet (1993), Gaspıralı İsmail Bey’den Atatürk’e *Türk Dünyası Dil ve Kültür Birliği*, İstanbul: Nesil Yayınları.
9. Kocaoğlu, Timur (1988), “Türkistan Kültürünü Öğrenmede Türkistan Türk Lehçelerinin Önemi”, *Türk Kültürü*, Sayı 302.
10. Olivier, Roy (2000), *Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi*, İstanbul: Metis Yayınları.
11. Shahrani, Nazif (1993) “Orta Asya ve Sovyet Dönemi Uygulamalarını Sorgulama” (Çev. Vildan Serin) Akademik Araştırmalar Dergisi, Cilt 12, sayı 2.
12. Şoabdurahmanov, Ş.- Askarova, M.- Hacıev, A.- Rasulov, İ.- Dahinyarov, X. (1980), *Xozirgi Özbek Adabiy Tili I. Kısım*, Taşkent: Okıtuvchi Neşriyat.
13. Togan, Z. Velidi (1981), *Bugünkü Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi*, İstanbul:
14. Tural, S.Kemal (1991), *Zamânın Elinden Tutmak*, Ankara: Ecdad Yayınları.
15. Tursun, İsen (1932), “Mecmuamızın Dili Hakkında”, *Yaş Türkistan*, Sayı 27.
16. Tursun, İsen (1934), “Türkistan’da Dil Siyaseti”, *Yaş Türkistan*, Sayı 56.
17. Tursun, İsen (1934), “Türkistan’da Dil Siyaseti”, *Yaş Türkistan*, Sayı 57.

18. Tursun, İsen (1934), “Türkistan’da Dil Siyaseti”, *Yaş Türkistan*, Sayı 57.
19. Tursun, İsen (1935), “Türkistan’da Dil Siyaseti”, *Yaş Türkistan*, Sayı 60.
20. Tursun, İsen (1935), “Türkistan’da Dil Siyaseti”, *Yaş Türkistan*, Sayı 69.
21. Tursun, İsen (1935), “Türkistan’da Dil Siyaseti”, *Yaş Türkistan*, Sayı 65.
22. Tursun, İsen (1936), “Türkistan’da Dil Siyaseti”, *Yaş Türkistan*, Sayı 77.
23. Atkeltir. 1930. “Yengi Türk Latin Elifbası”, *Yaş Türkistan*, Sayı 7-8.
24. Atkeltir (1932), “Yengi Türk Latin Elifbası”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 7-8.
25. (1937), “Sovyet Dil Siyaseti”, *Yaş Türkistan*, Sayı 86.
26. (1929), *Yaş Türkistan*, Sayı1.
27. (1937), “Sovyet Dil Siyaseti”, *Yaş Türkistan*, Sayı 86.
28. (1938), “Reyon Gazetelerindeki İmlâ Hataları”, *Yaş Türkistan*, Sayı 103.
29. Çağatay (1934), “İmla Meselesi Töğereginde”, *Yaş Türkistan*, Sayı 54.
30. Baltabay (1936), “Ruslaştırma Siyaseti Devam Etmektedir”, *Yaş Türkistan*, Sayı 75.
31. (1934), “Türkolog Prof. Dr. Bang-Kaup”, *Yaş Türkistan*, Sayı 59.